

УДК: 94(477.7): «1920»

Єврейський національний культурно-релігійний громадський рух в Україні в 1920-ті роки

В.О. ДОЦЕНКО

Національний університет Державної податкової служби України, м. Ірпінь, Україна,
E-mail: dozenkov@ukr.net

Авторське резюме

У статті на основі аналізу архівних документів, періодичної преси та монографічної літератури аналізується розвиток культурно-релігійної громадської ініціативи єврейської громади України в 1920-ті роки. Визначаються особливості діяльності релігійно-просвітницьких громадських об'єднань, їх відносини з компартійними органами. Висвітлюється антирелігійна робота компартійних органів. На початку 1920-х років українське єврейство активно підтримувало і сповідувало іудаїзм, який залишався поряд із мовами ідиш та іврит засобом збереження національної ідентичності євреїв у новій радянській державі. На початку 1920-х років в Україні функціонували осередки багатьох громадських об'єднань релігійно-культурного та освітнього спрямування. Розвивались релігійні організації при єврейських культових спорудах. Осередки збереження національної ідентичності євреїв сприяли освітні установи, яким активно допомагали релігійні громади та товариства. Компартійні органи вже в перші роки свого правління розпочали активний наступ на єврейський релігійний громадський рух. Проводилась активна політика поділу євреїв на атеїстів та віруючих. Останніх постійно переслідували і піддавали репресіям. Активну участь в антирелігійній кампанії брали Євсекції при ЦК КП(б)У. За їх сприяння місцеві органи влади закривали синагоги, перетворювали їх на робітничі клуби, хати-читальні. Зачинались хедери і єшиботи, знищувались свитки Тори, молитовники та інша релігійна література. Під час єврейських релігійних свят та по суботам організовувались серед єврейської молоді, робітників та інтелігенції суботники, різноманітні атеїстичні дійства, суди над рабинами та іудаїзмом. Із згоранням непу та початком масової советизації населення в кінці 1920-х років тиск на релігійний єврейський громадський рух зі сторони компартійних органів та радянських спецслужб посилюється. Активізуються репресії проти духовенства та найбільш активних громадських активістів. Загалом гоніння на іудаїзм обумовили масовий відхід євреїв від релігійних традицій і масове руйнування традиційного релігійного життя українського єврейства.

Ключові слова: добровільні товариства, антирелігійні заходи, клерикалізм, євреї, синагога.

Jewish national cultural-and-religious public motion in Ukraine in 1920th

V.O.DOTSENKO

National state tax service university of Ukraine, Irpin, Ukraine, E-mail: dozenkov@ukr.net

Abstract

The article is based on the archived documents, periodic press and monographic literature analysis and deals with the problem of cultural-and-religious development of Jewish society' public initiative in Ukraine in 1920th. The special features of activity of religiously-elucidative public associations are determined, their relationships with Communist Party organs. Anti-religious work of Communist Party organs is illuminated. At the beginning of 1920th Ukrainian Jewishness actively supported and heard the confession Judaism that remained next to languages Yiddish and Hebrew like instrument for maintenance of jewries national iden-

© В.О. Доценко, 2014

tity in the new soviet state. At the beginning of 1920th the cells of many public associations of religiously-cultural and educational aspiration functioned in Ukraine. Religious organizations developed in Jewish cult buildings. Separately maintenance of national identity of jewries was assisted by educational establishments that were actively helped by religious communities and societies. From the first years the Communist Party organs began active attacks on Jewish religious public motion. Active politics of division of jewries on atheists and believers was conducted. The last was constantly pursued and yielded to the repressions. Active voice in an anti-religious campaign was accepted by Jewish-section at the Central Committee of CP(b)U. For their assistance local authorities closed synagogues, converted them into working clubs, khati-chital'ni (reading homes). Headers and eshibotes were closed, the retinues of Thora, prayer books and other religious literature were destroyed. During the Jewish holytides and on Saturdays, various atheistic actions, trials of rabbis and Judaism. got organized among the Jewish young people, workers and intelligentsia. With rolling down of New Economic Policy and beginning of mass population sovietization at the end of 1920th pressure on religious Jewish public motion from the side of Communist Party organs and soviet special services increased. Repressions against the clergy and the most active public activists were activated. On the whole, persecutions on Judaism stipulated the mass walking of jewries away from religious traditions and mass destruction of traditional religious life of Ukrainian Jewishness.

Keywords: voluntarily societies, anti-religious events, clericalism, jewries, synagogue.

Постановка проблеми. Україна, як відомо, є однією з держав із яскравим поліетнічним складом населення, в якій поряд з титульною нацією проживають представники інших етнічних груп., найбільш чисельними з яких є росіяни, євреї, болгары, поляки, угорці та інші. При цьому всьому розмаїтті національного складу кожна окрема нація є невід'ємною складовою народу України та її історії. У 1990-ті роки в незалежній Україні дослідження етнічної історії стало одним із пріоритетних напрямків у світлі реалізації державної програми щодо відродження національних меншин.

Однією із проблем, що потребує переосмислення і об'єктивного висвітлення, є культурно-релігійний розвиток національних меншин у цілому єврейської громади зокрема. Історія релігійно-культурного громадського руху єврейської громади України в період формування тоталітарної держави в СРСР 1920-ті роки ще не отримала достатнього наукового висвітлення та комплексного аналізу, що викликає необхідність наукової розробки даної проблеми.

Метою дослідження є висвітлення основних напрямків розвитку культурно-релігійних та релігійно-просвітницьких громадських об'єднань єврейської громади України в 1920-ті роки, визначення особливостей взаємодій компартійних органів та представників даних об'єднань та ступеня залежності організацій від рішень партійно-владних структур.

Аналіз досліджень і публікацій. Обрана тема не була об'єктом окремого дослідження, а лише розглядалась у контексті досліджень історії єврейської громади України в зазначений період. Вона знаходить свій дотичний відбиток під час розгляду особливостей соціально-економічного, суспільно-політичного, культурного складових життя етнічних меншин України. Так, варто відзначити праці Б.Чирка [17]. Вагомий науковий доробок дослідження етнополітичної і етносоціальної історії Укра-

їни в 20-30-х рр. ХХ ст. має Л.Якубова [20].

Виклад основного матеріалу. Консервативно-релігійне крило єврейського громадського руху представляли «Мізрахі» і «Ахдут Ізраїль». – ортодоксальні релігійні організації. «Мізрахі» - світовий рух, що виступав за створення палестинської держави в основі існування якої лежала б Тора. Прихильники «Мізрахі» розглядали повернення в Сіон, як початок месіанської епохи, про яку говорили мудреці і пророки. Факт створення організації в 1902 році в межах Всесвітньої сіоністської організації, визначався необхідністю збереження традиційних основ духовного життя сучасного єврея. Члени Мізрахі розглядали створення ВСО та вступ до Спілки, як можливість захопити керівні органи ВСО, потіснивши з них альгемайністів. Всесвітні сіоністські конгреси 1898 і 1901 років оголосили релігію особистою справою кожного і відхилили вимоги «Мізрахі». Організація формально вийшла зі складу ВСО в 1907 році, але зберігала тісні контакти з нею аж до 1925 року [3, с.155].

«Ахдут (Єдність)» стояв на ще більш релігійних позиціях і перебував в опозиції до політичного сіонізму. З 1912 року Ахдут виступав проти планів Всесвітньої сіоністської організації побудувати в Палестині єврейську державу за допомогою дипломатичних перемовин.

В лютому 1917 року релігійні організації «Мізрахі» та «Ахдут» оголосили про створення власних молодіжних релігійних громадських організацій, які мали займатися агітацією та релігійно культурною роботою серед єврейських підлітків. Під час революційних подій 1917 року єврейські релігійні громадські об'єднання брали активну участь в політичному житті України. На виборах до Київської міської думи до демократичного блоку єврейських громадських організацій увійшли і представники релігійного руху. У Харкові під час виборів до міської думи товариство єврейських ортодоксів «Адає Ісроєл» заклиало євреїв міста вимагати від влади створення умов, за яких

кожний мав би можливість дотримуватись усіх вимог іудаїзму [11, с.165].

Культурно-просвітницьке товариство «Тарбут» опікувалося справою збереження та поширення єврейської мови та культури серед тих представників цієї національної меншини, які мешкали в українських містах. Для цього товариство підтримувало Єврейські народні університети Києва та Одеси, відкривало вчительські та фребелівські курси, професійні та вечірні школи, дитячі садочки, суботні курси та гуртки, влаштовувало концерти і театральні вистави, лекції та бесіди тощо. В 1918 році в Києві товариство відкрило Єврейські Фребелівські курси, які здійснювали підготовку викладачів для єврейських освітніх навчальних закладів. На фребелівських курсах вивчали іудейську релігію, єврейську історію, педагогіку, загальноосвітні предмети (в тому числі і українську мову). [12, с.155]

Товариство «Тарбут» також відкривав та утримував різноманітні курси для дорослого єврейського населення і курси підвищення кваліфікації для вчителів єврейських навчальних закладів. Так, було відкрито курси підвищення кваліфікації («повторні курси») для вчителів єврейських предметів (івриту, історії євреїв і історії єврейської літератури) в Києві та Одесі. В Києві курси для вивчення івриту, історії євреїв і історії єврейської літератури на відміну від фребелівських курсів та курсів підвищення кваліфікації були платними і навчались там усі бажаючі [12, с.157].

Товариство всіляко сприяло українському уряду П. Скоропадського у підготовці та друку періодичної, навчально-методичної та художньої літератури єврейською мовою. [16, арк. 1]

На початку 1917 року товариство об'єднувало 40 тис. єврейських учнів і 2 тис. вчителів та власним коштом утримувало 250 шкільних та освітніх установ. [3, с.72]

Товариство існувало за рахунок членських внесків, які складали 5 крб. на рік, пожертв єврейських меценатів та політичних діячів та коштів отриманих від реалізації художньої та навчальної літератури. Справами товариства керував Центральний комітет, який складався з 15 осіб. Склад комітету обирав З'їзд представників відділів Товариства, який скликався ЦК раз на рік. З власного складу ЦК обирав голову, двох заступників та скарбника товариства. При комітеті діяли секретар та канцелярія товариства. ЦК розташовувався в Києві. [16, арк. 2-3]

Тарбут допомагав професійним організаціям єврейських лікарів, вчителів, літераторів та художників. [16, арк. 1]

Культурно-просвітницьке товариство «Тарбут» користувалося значною підтримкою сіоністських організацій. 1918 року до товариства приєдналися спілки сіоністської молоді

«Ахдут» і «Тхія», євреї-воїни, вчителі гебраїсти, сіоністські учнівські організації. [4] У 1922 році на потреби «Тарбуту» було зібрано кілька десятків мільйонів карбованців. За ці кошти товариство відкрило свій клуб при синагозі «Ойгель-Йосиф» по вулиці Великій Васильківській, 23. Клуб зібрав бібліотеку єврейських книг, підтримував єврейські школи на Подолі та в центрі Києва. [5, с.91]

На Херсонщині єврейський громадський культурно-освітній рух розвивався на базі місцевих освітніх товариств. Так, на базі товариства єврейської культури та виховання «Хеврас лехинух и Тар бус Йврис» було відкрито єврейський дитячий садок. Організовано комітет єврейських учнів. Товариство допомогло організувати Єврейський літературно-музичний драматичний гурток для сприяння розвитку єврейської драми та літератури. Для допомоги місцевим Херсонським єврейським гімназіям місцеві вчителі-євреї на початку 1918 року створили Спілку вчителів єврейських товариств, приватних шкіл та притулку для єврейських дітей-сиріт ім. І.В. Оленова. [19, с. 36]

Починаючи з 1921 р. на теренах радянської України діяло єврейське товариство релігійно-культурницького спрямування «Рада уповноважених синагог і молитовних будинків». Ця громадська організація опікувалася постачанням для релігійних общин кошерного м'яса та маці, створенням мікв і громадських лазень, контролювала виконання євреями релігійних правил тощо. [15, арк. 2, 5]

У 1922 р. на потреби єврейських релігійних гуртків сіоністськими активістами було зібрано декілька десятків млн. крб. На ці кошти активісти «Тарбуту» відкрили у Києва свій клуб при синагозі «Ойгель-Йосиф». При цьому клубі була велика бібліотека єврейських книг. Також завдяки зусиллям «Тарбуту» були створені єврейські школи на Подолі та у центрі Києва, організовано гуртки для єврейської молоді, в яких вивчали єврейську історію та літературу. [6, с.75]

Іншим напрямом культурно-просвітницької діяльності єврейських громадських об'єднань у першій половині 1920-х років стало відкриття недержавних шкіл, курсів та гуртків з вивчення єврейської національної культури. Представники молодіжних організацій Мізрахі і Ахдусу спільно з активістами Цеїре Ціону та альгемайн Ціону при синагогах Києва, Харкова, Одеси, Умані, Кременчука організовували єврейські релігійно-культурні центри. В них працювали літературні та релігійні лекторії, діяли театральні та літературні гуртки. [13, арк. 40]

На початку непу в державні інстанції посипались маса звернень від представників єврейської громадськості з проханням отримати дозвіл на відкриття загальнодоступних курсів з

вивчення івриту і з вимогою допустити викладачів івриту в школи I ступеня, особливо в ті з них, що фінансувались із місцевих бюджетів або з позабюджетних джерел. Одночасно, різко стала зростати кількість хедерів, як таких, що діяли легально, так і підпільних. Про це заявив секретар ЦК Єм. Ярославський у доповіді на травневому (1921 р.) пленумі ЦК РКП(б). Восени 1921 року проблема протидії розвитку системи конфесіональної освіти обговорювалась Головбюро евсекції при ЦК КП(б)У.

Єврейський традиційний релігійний рух, сформований ще в період Російської імперії, в 1920-ті роки переживав негативні наслідки більшовицьких соціально-економічних та культурно-ідеологічних перетворень. Націоналізація традиційних єврейських промислів, еміграція заможних релігійних євреїв, які фінансували діяльність релігійних організацій, привели до консолідації різних релігійних громад. Їх керівництво прагнуло змінити основні напрямки свого впливу на єврейство. Пріоритетом для релігійних рухів стала єврейська молодь, кустарі та дрібні торговці містечок Правобережжя, які зазнавали найбільших утисків від нової влади. Про релігійний характер життя єврейських громад містечок Правобережжя говорять зведення і статті у радянській періодичній пресі того часу. Так, «Вісті ВУЦВКА» у 1928 році опублікували статтю під назвою «Шкідлива робота єврейських клерикалістів». [18] У статті провладне видання констатувало високий рівень релігійності серед жителів єврейських містечок. У статті наголошувалось на тому, що працівники сільрад не можуть вирішити те чи інше питання, не отримавши дозволу від місцевого рабина. Київський рабинат 1927 року спільно з молодіжними організаціями надіслав листа до Політосу з проханням дозволити організувати червоні куточки в синагогах, а також дозволити відкрити власні хати-читальні і сільбуду. [18]

Релігійне життя єврейської громади у 1920-ті роки розвивалось у вигляді релігійних концертів, спільних молитов і читання Тори, організації молодіжних релігійних гуртів. Особливо популярними серед віруючого єврейства було проведення в синагогах релігійних концертів, які відбувались під керівництвом регента хору (кантора) групами мандруючих співаків, частина яких була дітьми, вихідцями з найбільш багатих сімей, віком від 8 до 14 років. Вхід на молитву до синагоги у таких випадках супроводжувався продажем квитків, безкоштовно потрапити на дійство мали змогу лише найбільш багаті євреї містечка. [9, с.424]

У першій половині 1920-х років компартійні органи провели кампанію з об'єднання і укрупнення існуючих релігійних організацій. Органами влади була розроблена спеціальна процедура реєстрації і перереєстрації релі-

гійних об'єднань. Процедура передбачала одночасне закриття всіх об'єднань з наступною реєстрацією їх статутів і самих організацій. 27 квітня 1923 року була надрукована інструкція Наркомату юстиції та внутрішніх справ «Про порядок реєстрації релігійних товариств і видачі дозволів на скликання з'їздів». Постанова передбачала створення і реєстрацію релігійних об'єднань у формі товариств, які за формою нагадували групи віруючих (у складі до двадцяти осіб), які передбачались попередньою постановою 1918 року. Інструкція містила і приблизний статут «релігійного товариства». Отже, інструкція розпочала кампанію перереєстрації існуючих релігійних об'єднань. Під час кампанії усі діючі єврейські релігійні громади мали пройти реєстрацію в окривконкомах. Якщо товариство під час перереєстрації мало п'ятдесят засновників питанням їх реєстрації займалися органи юстиції; якщо громада мала менше п'ятдесяти засновників її затверджував виконком відповідної ради. [1, с.199] Під час перереєстрації в 1926 році місцеві компартійні органи ліквідували Одеську єврейську релігійну громаду при синагозі «Ахавас», Єврейську релігійну громаду при синагозі Бродського, Одеську громаду лівого фронту «Юголеф». [14, арк.13] У Катеринославі було закрито шість синагог, а їхні громади розпущено. [2, с.28]

З 1924 року запроваджувався постійний контроль за керівниками релігійних організацій та виконанням релігійними товариствами культових дій. В місцевих органах влади та відділеннях ОДПУ створювались спеціальні комісії, які здійснювали негласний нагляд за релігійними громадськими організаціями та культовими спорудами. [7, с.90]

Одночасно проводився наступ на релігійну присутність в освіті. Наркомат освіти рішенням колегії від 23 квітня 1921 року і циркуляром від 30 серпня 1921 року оголосив про заборону створення релігійних навчальних закладів для неповнолітніх. При цьому підкреслювалось, що дозволене законом вивчення основ віровчення приватним шляхом, поза шкільними стінами, не повинно виливатись у діяльність навчальних закладів утримуваних духовенством. За ініціативою місцевих єврейських компартійних органів у другій половині 1921 року виконками в адміністративному порядку розпочали кампанію закриття хедерів та ієшиботів. Постфактум дії провінційної влади були санкціоновані високим партійним і державним керівництвом. В Україні дозволи надавав Наркомат юстиції. [3, с.92]

Однак єврейські громади не погоджувались на закриття релігійних навчальних закладів. Тому виконавчий орган «Ваад Рабаней СРСР» Мерказ у 1923 році подав запит до Центральної юридичної консультації з приводу викладання релігії в приватному приміщенні, де на-

вчались п'ять або шість дітей. Відповідь була позитивною, це допомогло зберегти і легалізувати ряд підпільних хедерів. Однак особи, які займалися викладанням приватних релігійних предметів, у тому числі викладанням давньоєврейської мови в березні 1924 року, бралися на облік. Зокрема, в Маріуполі округова євсекція за наказом губвиконкому обліковувала всіх вчителів та точні місця проведення занять. [10, с.140] Весною 1922 року було завершено огляд хедерів, ієшибів та проведено реєстрацію працюючих меламедів у 24 населених пунктах України, Білорусії та Росії. Огляд показав, що меламеда, як правило, працювали з дітьми у власних будинках. Опозиційну педагогічну роботу згуртовували навколо себе єврейські добровільні товариства Гехолуц та Гашомер-Гацоїр. Товариства допомагали меламедам та хедерам, організовували культурно-освітні гуртки при місцевих закладах культури і синагогах. У листопаді 1925 року вони провели кампанію «за свободу єврейської мови і культури в СРСР». Акція проводилась у вигляді розсилки заяв до центральних органів влади, у яких вимагалось, щоб в єврейських школах викладався іврит та вивчалась єврейська релігійна література. Пропонувалось провести агітаційну роботу серед дітей та підлітків. [8, с.48]

У 1926 році до ВУЦВКа звернулись 125 єврейських учителів та підлітків з Сатанова, 64 – з Меджибожа. Вони просили видати декрет, який би дозволив вивчення івриту, єврейської літератури єврейськими дітьми містечок. Крім того, автори звернення протестували проти репресивних заходів єврейських секцій, вважаючи їхніх членів зрадниками свого народу. Подібні прохання не задовольнялись, а у відповідь відбувались арешти активістів єврейських партій, меламедів. Однак, незважаючи на переслідування і репресії, хедери продовжували неле-

гально діяти аж до початку 1930-х років. [8, с. 48]

Висновки. На початку 1920-х років українське єврейство активно підтримувало і сповідувало іудаїзм, який залишався поряд із мовами ідиш та іврит засобом збереження національної ідентичності євреїв у новій радянській державі. На початку 1920-х років в Україні функціонували осередки багатьох громадських об'єднань релігійно-культурного та освітнього спрямування. Розвивались релігійні організації при єврейських культових спорудах. Осередки збереженню національної ідентичності євреїв сприяли освітні установи, яким активно допомагали релігійні громади та товариства. Компартійні органи вже в перші роки свого правління розпочали активний наступ на єврейський релігійний громадський рух. Проводилась активна політика поділу євреїв на атеїстів та віруючих. Останні постійно переслідувались і піддавались репресіям. Активну участь в антирелігійній кампанії брали Євсекції при ЦК КП(б)У. За їх сприяння місцеві органи влади закривали синагоги, перетворювали їх на робітничі клуби, хати-читальні. Зачинялись хедери і єшиботи, знищувались свитки Тори, молитовники та інша релігійна література. Під час єврейських релігійних свят та по суботах організовувались серед єврейської молоді, робітників та інтелігенції суботники, різноманітні атеїстичні дійства, суди над рабинами та іудаїзмом. Із згоранням непу та початком масової советизації населення в кінці 1920-х років тиск на релігійний єврейський громадський рух з боку компартійних органів та радянських спецслужб посилюється. Активізуються репресії проти духовенства та найбільш активних громадських активістів. Загалом гоніння на іудаїзм обумовило масовий відхід євреїв від релігійних традицій і масове руйнування традиційного релігійного життя українського єврейства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бейзер М. Евреи Ленинграда. Национальная жизнь и советизация, 1917-1939 / М. Бейзер. – М., 1999.
2. Быстряков А. Евреи Екатеринослава-Днепропетровска (XX век) / А. Быстряков. – Днепропетровск, 2002.
3. Долгатов А.Г. Правительственная политика по отношению к этноконфессиональным меньшинствам: «еврейский вопрос» в жизни советского общества (ноябрь 1917-го – начало 1930-х годов). / А.Г. Долгатов. – СПб., 2002. – 204с.
4. Еврейская мысль. – 13 сентября и 27 сентября 1918 года.
5. Жуковский О.І. Національні меншини Правобережної України у 20-ті роки ХХ століття: суспільно-політичний та культурний розвиток. / О.І. Жуковский: Дис. ... к.і.н. спеціальність 07.00.01. – Чернівці: ЧНУ імені Юрія Федьковича, 2006. – 209с.
6. Жуковский О.І. Роль єврейських громадських організацій та політичних партій у суспільному житті Правобережної України в 1920-ті рр. // Наукові записки. Серія: Історія. – Випуск.ХІІІ. – Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2008. – С.73-78.
7. Козерод О.В. Переломные годы. Еврейская община Украины в первое послевоенное десятилетие (1919–1929 гг.) / О.В. Козерод. – Харьков: «Еврейский мир», 1998. – 168 с
8. Нестеренко В.А. Розвиток освітніх та культурних закладів національних меншин на Поділлі в 20-ті роки ХХ ст. / В.А. Нестеренко // Національні меншини Правобережної України: історія і сучасність. Науковий збірник. Серія «Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині / відповідальний ред. М.Ю. Костриця. – Т.18. – Житомир, 1998. – С. 47-49.
9. Стоян Т., Жолоб М. Неформальні релігійні громади польського, німецького та єврейського населення

- УСРР в 20-х роках ХХ ст. / Т. Стоян, М. Жолоб // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №6. Історичні науки: Зб. наукових праць. – Випуск 10. – С. 419-428.
10. Сучкова О.Ю. Євреї в Донбасі (20-30-ті роки ХХ ст.): Дис. ... канд. істор. наук.: 07.00.01. / Донецький національний університет. – Донецьк, 2005. – 247с.
11. Устименко В.М. Єврейські організації і партії в суспільно-політичному житті України за доби Центральної Ради / В.М. Устименко // Проблеми вивчення історії української революції. 1917-1921 рр. – К.: Інститут історії України, 2009. – Вип. 4. – С. 147-182.
12. Хитерер В. Еврейское образование в Украинской Народной Республике (1917-1920 гг.) / В. Хитерер // Вестник еврейского университета в Москве. – 1996. - №3 (13). – С. 147-162.
13. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 1693.
14. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.5. – Оп. 3. – Спр. 473.
15. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф5. – Оп.1. – Спр.665.
16. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 41. – Оп.1. – Спр.250.
17. Чирко Б.В. Національні меншини в Україні (20-30 роки ХХ століття) / Б.В. Чирко. – К.: Асоціація «Україна», 1995. – 215с
18. Шкідлива робота єврейських клерикалістів // Вісті ВУЦВКа. 13 травня 1928. - № 111 (2301).
19. Ядловська О.С. Етнічні меншини в громадсько-політичному житті Херсонської губернії (1917-1919) / О.С. Ядловська // «Гілея: науковий вісник»: Збірник наукових праць. – К., 2010. Випуск 42 (12). – С. 34-39.
20. Якубова Л. Етнічні меншини в суспільно-політичному та культурному житті УСРР. 20-і – перша половина 30-х рр. ХХ ст. / Л. Якубова. – К: НАН України; Інститут історії України, 2006. – 507с.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2014

REFERENCES:

1. *Beyzer M. Evrei Leningrada. Natsionalnaya zhizn i sovetizatsiya, 1917-1939 (The Jews of Leningrad. National life and Sovietization, 1917-1939). M., 1999.*
2. *Bystryakov A. Evrei Ekaterinoslava-Dnepropetrovska (HH vek) (Jews Yekaterinoslav-Dnepropetrovsk (twentieth century)). Dnepropetrovsk, 2002.*
3. *Dolgov A.G. Pravitelstvennaya politika po otnosheniyu k etnokonfessionalnyim menshinstvam: «evreyskiy vopros» v zhizni sovetskogo obschestva (noyabr 1917-go – nachalo 1930-h godov) (Government policy towards ethnic and religious minorities, «the Jewish question» in the life of Soviet society (November 1917 - the beginning of the 1930s)). SPb., 2002. 204p.*
4. *Evreyskaya mysl (Jewish Thought). 13 sentyabrya i 27 sentyabrya 1918.*
5. *Zhukovskiy O.I. Natsionalni menshyny Pravoberezhnoi Ukrainy u 20-ti roky KhKh stolittia: suspilno-politychni ta kulturni rozvytok. (Minorities Right-bank Ukraine in the 20 years of the twentieth century: social, political and cultural development). Chernivtsi: ChNU imeni Yurii Fedkovycha, 2006. 209p.*
6. *Zhukovskiy O.I. Rol yevreyskykh hromadskykh orhanizatsii ta politychnykh partii u suspilnomu zhytti Pravoberezhnoi Ukrainy v 1920-ti rr. (The role of Jewish public organizations and political parties in public life-bank Ukraine in 1920s). Naukovi zapysky. Seriya: Istoriia. Vypusk. XIII. Vinnytsia: VDPU im. M. Kotsiubynskoho, 2008. P. 73-78.*
7. *Kozherod O.V. Perelomnyie godyi. Evreyskaya obschina Ukrainy v pervoe poslevoennoe desyatiletie (1919–1929 gg.) (Critical years. The Jewish community of Ukraine in the first postwar decade (1919-1929 gg.)). Harkov: «Evreyskiy mir», 1998. 168 p.*
8. *Nesterenko V.A. Rozvytok osvity i kulturnykh zakladiv natsionalnykh menshyn na Podilli v 20-ti roky XX st. (Development of educational and cultural institutions of national minorities to tail in the 20 years of the twentieth century). Natsionalni menshyny Pravoberezhnoi Ukrainy: istoriia i suchasnist. Naukovyi zbirnyk. Seriya «Pratsi Zhytomyrskoho naukovo-kraieznavchoho tovarystva doslidnykiv Volyni / vidpovidalnyi red.. M.Yu. Kostriytsia. Vol.18. Zhytomyr, 1998. P. 47-49.*
9. *Stoian T., Zholob M. Neformalni relihiini hromady polskoho, nimetskoho ta yevreiskoho naselennia USRR v 20-kh rokakh XX st. (Informal religious communities of Polish, German and Jewish population SSR in the 20s of the twentieth century). Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova. Seriya №6. Istorychni nauky: Zb. naukovykh prats. Vypusk 10. P. 419-428.*
10. *Suchkova O.Yu. Yevrei v Donbasi (20-30-ti roky KhKh st.): Dys. ... kand. istor. nauk.: 07.00.01. (Jews in the Donbass (20-30 years of the twentieth century)). Donetskyyi natsionalnyi universytet. Donetsk, 2005. 247p.*
11. *Ustymenko V.M. Yevreyski orhanizatsii i partii v suspilno-politychnomu zhytti Ukrainy za doby Tsentralnoi Rady (Jewish organizations and parties in the political life of Ukraine by the Central Rada). Problemy vyvchenia istorii ukrainskoi revoliutsii. 1917-1921 rr. K.: Instytut istorii Ukrainy, 2009. Vyp..4. P. 147-182*
12. *Khyterer V. Evreiskoe obrazovanye v Ukrainy skoi narodnoi respublyke (1917-1920 hh.) (Jewish education in the Ukrainian People's Republic (1917-1920 gg.)). Vestnyk evreiskoho unyversyteta v Moskve. 1996. №3 (13). P. 147-162.*
13. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (Central State Archive of Public Organizations of Ukraine). F.1. Op. 20. Spr. 1693.*
14. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy (Central State Archive of Public Organizations of Ukraine). F.5, Op. 3. Spr. 473.*
15. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy (Central State Archive of Public Organizations of Ukraine). F5. Op.1. Spr.665.*

16. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (Central State Archive of Public Organizations of Ukraine). F. 41. Op.1. Spr.250.
17. Chyrko B.V. Natsionalni menshyny v Ukraini (20-30 roky XX stolittia) (Minorities in Ukraine (20-30 years of the twentieth century)). K.: *Asotsiatsiia «Ukraina»*, 1995. 215 p.
18. Shkidlyva robota yevreiskykh klerykalistiv (Harmful Jewish klerykalistiv work). *Visti VUTsVKA*. 13 travnia 1928. № 111 (2301).
19. *Yadlovska O.S.* Etnichni menshyny v hromadsko-politychnomu zhytti Khersonskoi hubernii (1917-1919) (Ethnic minorities in public and political life of Kherson province (1917-1919)). *«Hileia: naukovyi visnyk»: Zbirnyk naukovykh prats.* K., 2010. *Vypusk 42 (12)*. P. 34-39.
20. *Yakubova L.* Etnichni menshyny v suspilno-politychnomu ta kulturnomu zhytti USSR. 20-i – persha polovyna 30-kh rr. XX st. (Ethnic minorities in the political and cultural life of the Ukrainian SSR. The 20 - early 30's. XX century). K: *NAN Ukrainy; Instytut istorii Ukrainy*, 2006. 507p.

Доценко Віктор Олегович – кандидат історичних наук, доцент
Національний університет Державної податкової служби України
Адреса: 08201, м. Ірпінь, вул. Карла Маркса, 23
E-mail: dozenkov@ukr.net

Dotsenko Victor Olegovicz – PhD in historical science, associate professor
National state tax service university of Ukraine
Address: 23, Karl Marks str., Irpin, 08201, Ukraine
E-mail: dozenkov@ukr.net